

ԱՐԹՈՒՐ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ՄՄ

ՄՄ Հ^ֆ 6765 «ԱՎԵՏԱՐԱՆ» ԶԵՌԱԳՐԻ
ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՆԵՐԻ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄԸ

Ձեռագիր մատյանները, հնատիպ գրքերն ու արխիվային փաստաթղթերը մշտական խնամքի կարիք ունեն։ Այս խնդիրը մշտապես գտնվում է Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի ուշադրության կենտրոնում։

Սույն հոգվածի նպատակն է ներկայացնել ձեռագրերից մեկի՝ Ժէ. դարի արծաթյա, ոսկեպատ կրկնակազմով թղթյա չքեղ Ավետարանի մանրանկարների (նկ. 1) վերականգնման երկարատև ընթացքը։ Ավետարանը գրվել է Նոր Զուղայում։ Գրիչը Աստվածատուրն է, ծաղկողը՝ Հայրապետ Զուղայեցին, ով հայտնի է իր մի շարք տիտղոսներով՝ «Վարպետաց Վարպետ», «Վարպետ Հայրապետ», իսկ գրիչ Աստվածատուրը եղել է նրա աշակերտներից մեկը, ով օգնել է վարպետին Ավետարանի նկարազարդման ընթացքում։ Հայրապետի նկարազարդած ձեռագրերից Մատենադարանում առկա են 20-ը՝ նկարազարդված շուրջ 52 տարիների (1639-1691 թթ.) ընթացքում։ Հայրապետը մի ձեռագիր է նկարազարդել նկարիչ Աղափիրի հետ (Վենետիկ, «Մայր ցուցակ», Բ., թ. 623)։ 1669 թ. ընդօրինակած Ավետարանը գտնվում է Էջմիածնում (ձեռ. 253)։ Ձեռագրեր կան նաեւ Երուսաղեմի և Նոր Զուղայի հավաքածուներում¹։

Ձեռագիրը ՄՄ է բերվել 1930 թ. (Էջմիածին, եկեղեցական թանգարան) մի շարք այլ ձեռագրերի հետ միասին²։

Այս ձեռագրի առանձնահատկություններից է այն, որ Տերունական շարքի թեմատիկ նկարները 18-ն են, ինչը հազվագեպ է հանդիպում։ Ձեռագիրը հարուստ է գույներով՝ ոսկի, կապույտ, կանաչ, կարմիր (որդան

¹ Ա. Գեորգեան, Հայ մանրանկարիչներ, Մատենագիտություն IX-XIX դդ., Գահիրե, 2005, էջ 328։

² ՅԶՄՄ, Ա., թ. 128-131, 1924-1936 թթ. հավաքածու։

կարմիր եւ ալ կարմիր), նարնջագույն, մանուշակագույն, մոխրագույն, դեղին, սեւ, սպիտակ:

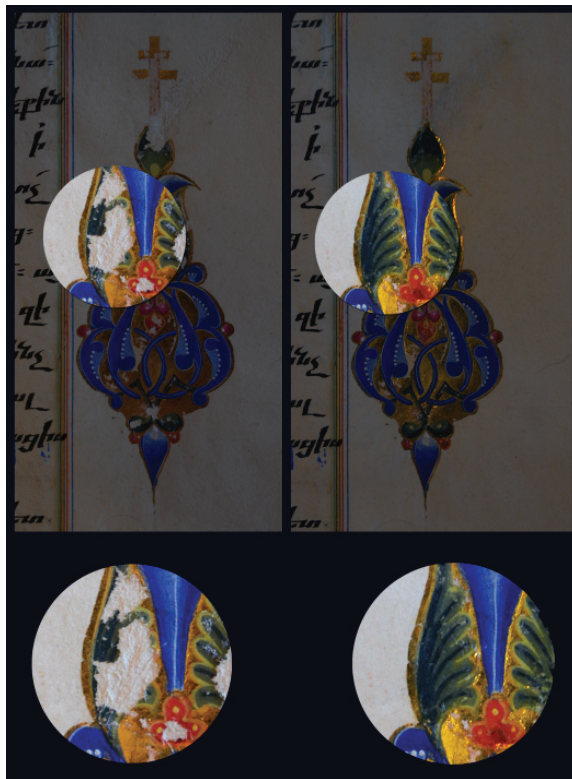
Ձեռագրի՝ խոնավությունից վնասված մանրանկարների կոնսերվացիոն ու վերականգնման նախնական ղննումը ցույց էր տվել, որ վնասված մանրանկարների թիվը 210 է: Վնասված էին ոչ միայն լուսանցազարդերը, այլեւ զարդագրերի ու գլխատառերի մեծ մասը: Նախնական ախտահանումից եւ չոր մեխանիկական մաքրումից հետո սկսվեցին մանրանկարների վերականգնման եւ ամրացման աշխատանքները: Նախնական ախտահանումը կատարվել է հատուկ ախտահանիչ պահարանում՝ հայկական բնաշխարհում հանդիպող բույսերից ստացված եթերայուղերով: 48 ժամ անց ձեռագիրը հանվել է ախտահանիչ պահարանից, որից հետո բնական խոզանակով զգուշորեն մաքրվել են ձեռագրի թերթերը: Քանի որ հիմնական խնդիրը վնասված մանրանկարներն էին, իսկ գրքաբույնը բարվոք վիճակում էր, հետևաբար, ձեռագիրը վերականգնվել է՝ առանց այն քանդելու: Սա առաջին դեպքն էր, երբ վնասված էր ձեռագրի գրեթե ողջ մանրանկարչությունը, այդ իսկ պատճառով որոշվեց վերականգնումը կատարել երկու եղանակով. նախ՝ մանրանկարների այն մասերը, որոնք արտատպվել էին հակառակ թերթերի վրա, հեռացվեցին խոնավացման միջոցով, ապա վերականգնումը շարունակվեց չոր եղանակով: Մանրանկարներն արված էին բնական ներկերով, սակայն ներկերի ջրակայունությունը ստուգող փորձը ցույց տվեց, որ բոլոր ներկերը ջրալույծ էին, որոշ դեպքերում՝ առավել ընդգծված: Խոնավ հեռացման դեպքում օգտագործվել է կլուսել “G” 20 %-ոց ալկոհոլային լուծույթ³: Մանրանկարները վերականգնվել են խոշորացույցի, առավել բարդերը՝ մանրադիտակի օգնությամբ (նկ. 2):

Մանրանկարի այն մասերը, որոնք արտատպված են եղել դիմացի թերթի վրա միայն ներկի շերտով, վերականգնվել են հետևյալ կերպ. վնասված մանրանկարի չափով կտրվել է ճապոնական թուղթ (մի քանի միլիմետրը չգերազանցող), որը կլուսել “G” 20 %-ոց ալկոհոլային լուծույթի օգնությամբ ամրացվել է՝ մանրանկարի մակերեսին դնելով չկաշող թուղթ եւ ավագե բարձիկ: Չորանալուց հետո, երբ ներկի շերտին արդեն ամրացված է եղել ճապոնական թուղթը, սուր նշտարով զգուշորեն անջատվել է պոկված հատվածը եւ ամրացվել իր նախնական տեղում (նկ. 3): Որպես սոսինձ՝ կրկին օգտագործվել է կլուսել “G” 20 %-ոց ալկոհոլային լուծույթը:

³ Կլուսել - հիդրոքսիպրոպիլցելյուլոզա:

Նկ. 1. Կազմի Ա. եւ Բ. փեղկերը, տեքստըրլոկը եւ դռնակը՝ չորս կապիչներով

Նկ. 2. Շրջանակի մեջ խոշորացված հատվածը՝ վերականգնումից առաջ եւ հետո
 Նկ. 3. Հեռացման առաջին տարբերակը ճապոնական թղթի օգնությամբ

Նկ. 4. Հետացման երկրորդ տարբերակ. չոր հեռացում նշտարի օգնությամբ

Նկ. 5. Թղթի կպած շերտի անջատում՝ վերականգնումից առաջ և հետո
 Նկ. 6. Ոսկու շերտի ամրացումը նախնական տեղում՝ վերականգնումից առաջ և հետո

Զոր հեռացումը կատարվել է միայն նշտարի օգնությամբ: Զգուշորեն կպած ներկի կտորից թղթի շերտով անջատվում է վնասված հատվածը, տեղափոխվում իր նախնական տեղը եւ ամրացվում, որից հետո ներկի շերտի հետ տեղափոխված թղթի շերտը հեռացվում է փափուկ վրձնի օգնությամբ կլուսել “G” 20 %-ոց ալկոհոլային լուծույթով և կրկին ամրացվում իր նախկին տեղում: Այս եղանակով շերտած թուղթը հանդիսանում է տեղափոխման միջոց՝ ապահովելով ներկի շերտի ամբողջականությունը: Փորձը ցույց տվեց, որ ընտրված եղանակով ապահովվում է դրական արդյունք. միակ բարդությունը թղթի շերտի տեղադրման ճշգրտությունն է (նկ. 4):

Թղթի շերտերը, որոնք ուղղակի կպած են եղել մանրանկարներին խոնավության պատճառով, նույնպես հեռացվել են կլուսել “G” 20 %-ոց ալկոհոլային լուծույթով: Այս գործողության կարևորությունն այն է, որ պետք է ճշգրիտ հաշվարկել ժամանակահատվածը, որի ընթացքում տեղի է ունենում կպած թղթի շերտի խոնավացումը, սակայն այնքան, որ ներկի արտաքին շերտի խոնավացում չլինի (նկ. 5): Տվյալ գործընթացի տեւողությունը կարող է տատանվել մի քանի վայրկյանից մինչեւ մի քանի րոպե:

Վերականգման աշխատանքների ընթացքում առկա էին մի շարք բարդություններ, առանձնապես այն դեպքերում, երբ լուսանցազարդերը տեղադրված էին իրար դիմաց, և հպումից տեղի էր ունեցել ներկի շերտերի տեղափոխություն:

Մյուս բարդությունը կապված էր ոսկու շերտերի տեղափոխման եւ կոնսերվացման հետ, քանի որ այն իրենից ներկայացնում էր բարակ փայլաթիթեղ, որը հնարավոր չի եղել վերցնել նրբունեղու օգնությամբ: Ուստի՝ ոսկու շերտը զգուշորեն նստեցվել է նշտարի վրա, տեղադրվել իր նախնական տեղում եւ ամրացվել մագաղաթի սոսնձով (նկ. 6): Հաջորդ օրը մանրադիտակի օգնությամբ ստուգվել է մանրանկարի ներկերի եւ ոսկու շերտի վիճակը եւ ըստ անհրաժեշտության՝ կրկին ամրացվել սոսնձով:

Ձեռագրի թերթի ներքեւի կենտրոնական մասում 1-32 թ. առկա էր այրված հատված, որի եզրը մշակվել է մեթիլցելլյուլոզայի 25 %-ոց սոսնձով:

Մանրանկարների վերականգնման աշխատանքների ավարտից հետո որոշակի միջոցառումներ են ձեռնարկվել նաև կազմի ու մագաղաթյա պահպանակների նկատմամբ:

Թիվային կոռոզիայից քայքայված մագաղաթյա պահպանակների անցքերը վերականգնվել են ճապոնական թղթով՝ օգտագործելով ցորենի և մագաղաթյա սոսնձի խառնուրդ: Հետագա կոռոզիայից խուսափելու համար, որպես կանխարգելիչ միջոց, տոնավորված ճապոնական թղթով փակվել են փեղկերի աստառի և կաշվի վրա տեղադրված բոլոր ներքին մետաղյա մասերը: Մետաքսե կտորից աստառները նույնպես զգուշորեն մաքրվել են ռետինի օգնությամբ, որից հետո, որպես կոնսերվացում եւ գույնի վերականգնում, քսվել է կլուսել “G” 20 %-ոց ալկոհոլային լուծույթ:

Կազմի ողջ մակերեսը խնամքով մաքրվել է հատուկ խոզանակով, իսկ կապիչները, որոնք մինչ այդ չէին ընկնում իրենց անցքերի մեջ, կազմի ուղղումից հետո կրկին ընդունեցին իրենց նախնական տեսքը:

Տասնութ ամիսների երկարատև եւ հոգատար աշխատանքի արդյունքում վերականգնվել եւ ամրացվել է 10 խորան, 18 տերունական պատկեր, 4 ավետարանիչների պատկերներ՝ իրենց անվանաթերթով, 210 լուսանցազարդ, 140 զարդագիր, 114 գլխատառ:

РЕЗЮМЕ

Реставрация Евангелия N 6765 Матенадарана проведена двумя способами - «сухим» и «влажным». Причиной повреждения миниатюр и орнаментов явилась влажность, что в свою очередь привело к липкости красок. Это был первый случай, когда в рукописи наблюдалось повреждение более 90% миниатюр. Реставрационные работы были проведены с помощью лупы или под микроскопом, в качестве клея использовался 20%-ый алкогольный раствор Klucel “G”. Следует отметить, что помимо переноса слоев краски, было проведено успешное восстановление тонкого слоя толченого золота, которым была выполнена миниатюра, что еще более затрудняло процесс его переноса и закрепление. В результате длительной и кропотливой работы в течение восемнадцати месяцев было восстановлено и закреплено 18 миниатюр евангельского цикла, 10 таблиц канонов согласия, 4 портрета евангелиста, 4 титульных листа, 210 маргинальных украшений, 140 орнитоморфных букв, 114 инициалов.

SUMMARY

The restoration of the Gospel N 6765 of Matenadaran has been carried out in two methods: dry and humid. The reasons for the damage of manuscript and marginal ornaments have been hydration, which in its turn has activated the stickiness of colours. It was the first case that more than 90% of miniatures in manuscripts was damages. The

restoration has been done with the help of magnifying glass and microspore, Krusel “G” 20% alcoholic liquid has been used as glue. It must be mentioned that besides the removal of colour layers attempts has been made to recover the gold layers and good results was achieved. The gold is actually a thin layer of bitten gold which makes the removal and installation of it more difficult. During 18 months of long and careful work were conserved 18 miniatures, 10 canon tables, 4 of which were Evangelist portraits, 4 carpet pages, 210 of which were marginal ornaments, 140 of which were zoomorphic letters, and 114 of which were initials letters. Although the treatment was difficult and very detailed, the work was rewarding and necessary to ensure the conservation of the manuscript and its miniatures.

